

UOT 78.03

ZÜLFÜYYƏ HÜSEYNOVA *

ŞİRVAN AŞIQLARININ “ZARINCI ŞİKƏSTƏ” HAVASI

Məqalədə Şirvan aşıq mühitinə məxsus “Zarinci şikəstə” havası tədqiqata cəlb edilmişdir. Bu havanın aşıq yaradıcılığında mövqeyi, dastanlarda tutduğu yerdən bəhs olunmuş, bəzi üslub xüsusiyyətlərinə nəzər salınmışdır. Müəllifin Aşıq Bəylər Qədirovun ifasından nota salaraq təhlil etdiyi bu nümunə digər aşıqların ifası ilə müqayisə olunaraq, poetik, məqam və melodik, eləcə də ritmik xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir. Nəticədə şikəstə janrı üçün səciyyəvi cəhətlər və havanın fərdi üslub xüsusiyyətləri müəyyən olunmuşdur.

Açar sözlər: *Zarinci, şikəstə, aşıq, hava, ifa, məqam*

“Şikəstə”lər milli musiqimizdə əsas yerlərdən birini tutub, həm muğam, həm də aşıq sənətində geniş yayılmışdır. “Sınımış”, “qırılmış”, “üzgün”, “incimiş”, “solğun”, “əyilmiş”, “məğlub edilmiş”, “əldən düşmüş” mənasını ifadə edən şikəstə, professor İradə Köçərlinin də qeyd etdiyi kimi “musiqi anlayışı baxımından isə daha çox “könül qırıqlığı”, “iztirab çəkmiş könül” mənasını daşıyır (5, 31). Melodiyası dərin kədər hissi oyadan şikəstələrin professional musiqidən başqa folklorumuzda – yas mərasimlərində oxunmasına da rast gəlinmişdir. “... ağıcı Rübabə “Kəsmə şikəstə”, “Saritorpaq şikəstə”, “Məryəmoğlu” şikəstələri üstə ağılar oxumuşdur” (3, 19). Buna baxmayaraq şikəstələr yalnız aşıq yaradıcılığının məhsulu olmuş, zamanla xanəndə repertuarına sirayət etmişdir. Dahi musiqişünas-bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli “Seçilmiş əsərləri”nə daxil olan “Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər” məqaləsində bu haqda yazır: “Şikəstə və bayatıya aşıq sənətinin dəstgahı demək olar, çünki bu növ musiqi təğənnisi əsil onların sənətidir.” (2, 154). Bülbül də öz növbəsində “Seçilmiş məqalə və məruzələr” kitabında muğam şikəstələrinin aşıq şikəstələrindən bəhrələndiyini, hətta xanəndələrin onları daha da zənginləşdirdiyini qeyd edir (1, 49). Bu fikirlər şikəstələr üzrə geniş araşdırma aparmış İradə Köçərlinin sənətşünaslıq namizədi alimlik dərəcəsi elmi adını almaq üçün təqdim olunan Azərbaycan xalq musiqisi yaradıcılığında “Şikəstə” adlı dissertasiya işində daha ətraflı izah olunmuşdur: “Şikəstə tarixən aşıq yaradıcılığının məhsulu olmuş, sonrakı təkamül, inkişaf prosesində Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığının bütün qolları ilə qovuşmuş, xalq mahnı və rəqs yaradıcılığı, muğam sənətinin uyğun cəhətlərini mənimsəmiş və nəhayət xanəndə sənətində son dərəcə təkmilləşmiş bir forma almışdır. Bu qarşılıqlı, əlaqəli inkişafın əhəmiyyətli nəticəsi olaraq xalq dühasının parlaq təcəssümü olan “Qarabağ şikəstəsi”, “Kəsmə şikəstə” zərbi muğamları yaranıb yayılmışdır” (5, 53). Beləliklə, aşıqlar tərəfindən meydana gələn şikəstə havalarını həm onların özləri ifa edərək nəsil-dən-nəslə ötürmüş, həm də xanəndələr tərəfindən oxunmuşdur. Hətta zamanla bəzi nümunələr aşıq sənətindən uzaqlaşaraq, məhz xanəndə repertuarında intişar tapmışdır. Muğam sənətində “Qarabağ şikəstəsi”, “Kəsmə şikəstə”, aşıq sənətində isə “Şirvan şikəstəsi”, “Kərəm şikəstəsi”, “Saritorpaq şikəstə”, “Yekmə şikəstə” (yaxud “Yekbə” şikəstə), “Bayatı şikəstə”, “Zarinci şikəstə”, “Vəlicanı şikəstə”, “Qobustanı şikəstə” və b. ifa edilir.

Professional musiqinin hər iki sahəsində yayılaraq inkişaf edən şikəstələr öz janr və üslub xüsusiyyətlərilə daim tədqiqatçıların maraq dairəsində olmuşdur. Ü.Hacıbəyli, M.S.İsmayılov, Ə.Eldarova, T.Məmmədov, K.Dadaşzadə, İ.Köçərli, K.Atakişkiyeva, X.Əliyeva şikəstələrlə bağlı apardıqları elmi araşdırmaların nəticəsi olaraq əhəmiyyətli müddəalar ortaya çıxarmışlar. Lakin

görülmüş işlərin çoxluğuna baxmayaraq zəngin xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən şikəstələrin hələ də öyrənilməyən tərəfləri qalmaqdadır. Bunu nəzərə alaraq, hazırkı araşdırmanı Şirvan aşığı mühitinə məxsus "Zarınıcı şikəstə" havasına həsr etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Apardıgımız tədqiqat zamanı musiqişünasların metodlarına əsaslanaraq, onların bu mövzuda yazılmış elmi əsərlərinə istinad etmiş, eləcə də ekspedisiya zamanı Şirvan mühitinin görkəmli nümayəndələri Aşığı Xanmusa Musayev (1922-2018), və Aşığı Vüqar Niftəliyevdən (Mahmudoglu) (1970-2018) aldığımız məlumatdan yararlanmışıq.

Həm keçmişdə, həm də müasir dövrdə aşığıqların repertuarına daxil olmuş şikəstələr digər mühitlərlə müqayisədə Şirvan bölgəsində daha çox yayılmışdır. Bu lokal ərazidə özünəməxsus yeri olan şikəstələri aşığıqlar müstəqil hava kimi, dastan daxilində, eləcə də dastanların girişində ifa edirlər. Məlum olduğu kimi, dastanın əvvəlində üç ustadnamə oxunur. Şirvan mühitində birinci ustadnamə peşrov havaları ("Əlicadı peşrov")("Hicazi peşrov"), "Qədim peşrov", "Şur peşrovu", "Eyvaz peşrovu", "Çobanyaylağı peşrovu", "İbrahimi peşrov", "Kərəm peşrovu", "Bilal peşrovu", "Əhməd peşrovu") ilə açılır. İkinci ustadnamə musiqisiz deyilir. Üçüncü ustadnamə isə məhz şikəstə havaları üzərində oxunur. Bu səbəbdən tələbata uyğun olaraq, ümumi janr üçün səciyyəvi məqam, melodik məzmun, ritmik xüsusiyyətlər saxlanılmaqla, zamanla bir neçə şikəstə havası meydana gəlmişdir. Aşığı Xanmusa və Aşığı Vüqarın sözlərinə görə Şirvanda "Bayatı şikəstə", "Yekbə şikəstə", "Saritorpaq şikəstə", "Zarınıcı şikəstə", "Vəlicanı şikəstə" və "Çığdançıxmaz şikəstə" yaranaraq yayılmış, eyni zamanda bu mahalın aşığıqlarının repertuarına "Bakı Şikəstəsi" adı ilə "Kəsmə şikəstə" də daxil olmuşdur. Həmmüəlliflər B.Hüseynli və T.Kərimova Şamaxının tanınmış zurna, balaban ifaçısı Əli Kərimovun repertuarına daxil olan havaları silsilələr üzrə verərkən, "Qocaman şikəstə", "Vəlicanı şikəstə", "Qobustanı şikəstə", yaxud "Qobustanı", "Zarınıcı şikəstə", "Döymə şikəstə", "Saritorpaq şikəstə"nin adını qeyd etmişlər. Maraqlıdır ki, istər yazılı mənbədə, istərsə də canlı söhbət zamanı topladığımız məlumatda "Şirvan şikəstəsi"nin adı qeyd edilməmişdir. Halbuki müasir ifaçılıqda "Şirvan şikəstəsi" nə nəinki aşığıqların, hətta xanəndələrin də repertuarında daha çox müraciət olunur. Ümumilikdə Şirvan şikəstələrindən Ç.Almaszadə "Döymə şikəstə", "Peyvənd şikəstə", H.Adıgözəlzadə "Şirvan şikəstəsi", S.Abdullayeva "Yekbə", K.Dadaşzadə "Kərəm şikəstəsi", İ.İmamverdiyev "Şirvan şikəstəsi", "Qocaman şikəstə", "Çoban şikəstə", "Sarı torpaq şikəstə"ni nota salmış, İ.Köçərli, X.Əliyeva, K.Atakişiyeva "Şirvan şikəstəsi"ni tədqiqata cəlb edərək, nəzəri təhlilini vermişdir. Şirvan aşığı mühitinə məxsus olan "Zarınıcı şikəstə" havası isə bir qədər diqqətdən kənar qalmış, nota salınaraq, janr və üslub xüsusiyyətləri öyrənilməmişdir. Yalnız variantlılıq məsələlərinə İ.Köçərli aydınlıq gətirmişdir. Musiqişünas dissertasiya işində havanın hələ 1914-cü ildə "Sport-rekord" şirkəti tərəfindən Aşığı Abbasqulunun ifasında "Sarınıcı şikəstə" kimi yazıldığını qeyd etmişdir. Daha sonra musiqişünas xanəndə Ağasəf Seyidovun ifasından lent yazısına alınan "Bayatı şikəstə"nin ekspedisiya zamanı ifaçının dilindən "Zarınıcı" havası olduğunu öyrənmişdir. Dövrün tələblərinə görə havanın adı dəyişilərək belə qeyd edilmişdir (4. 140). Aşığı Vüqardan aldığımız məlumata görə əslində "Bayatı şikəstə" bu silsiləyə daxil olan digər havalardan melodiya və məqam baxımdan fərqlənərək, əvvəlcə "Bayatı" oxunur, sonda "Şikəstə" ilə ayaq verilir. Aşığı Xanmusanın dediyinə görə bu havanın melodiyası "Bayatı şikəstə" ilə yaxınlıq təşkil edib, bəzi nəfəslərlə ayrılırlar. Həmçinin aşığı "Vəlicanı" və "Çığdançıxmaz" şikəstələrinin də bu havalarla bəzi oxşar xüsusiyyətlərin olduğunu söyləmişdir.

"Zarınıcı şikəstə" bu silsilədən olan digər havalardan bədii təsir gücü baxımdan daha dərin kədər hissi aşılması ilə fərqlənir. Adından da bəlli olduğu kimi "zarınıcı" zarınmaq sözündən götürülmüş, hazırda yerli dialektə eyni mənada istifadə edilir. Bu cəhət havanın melodiyasında da özünü göstərməkdədir. Qərb aşığı mühitlərində ifa edilən "Zarınıcı" havası, eləcə də Türk musiqisinə məxsus "Zarınıcı havası" ("Zarınıcı makamı") Şirvan aşığıqlarının ifa etdiyi "Zarınıcı

şikəstə” ilə fərqli məqam və melodiya malik olmasına baxmayaraq, ümumi məzmun eynilik təşkil edir. Musiqidə duyulan şikayət, kədər poetik mətnlə tamamlanır.

“Zarınıc şikəstə”ni aşığılar adətən dastanın qəhrəmanı öz sevgisinə çata bilməyəndə, şahın qəzəbinə düşər olanda və bu kimi məqamlarda ifa edirlər. Məsələn, “Valeh və Zərnigar” dastanından bir hissədə Zərnigar xanım 39 aşığı deyişərək bəndə salır. Bundan xəbər tutan Aşiq Valeh Zərnigar xanımın deyişməyə gəlir.

Zərnigar xanım iki oturacaq qoymuşdu. Biri qızıl, biri gümüş. Qızılda özü oturardı, gümüşdə aşığılar. Aşiq Valeh isə gəlib qızıl oturacaqda oturur. Bunu görə Zərnigar xanım qəzəblənir və onlar arasında deyişmə başlayır. Həmin məqamda ustad aşiq Xanmusa Musayev “Zarınıc şikəstə” havasına müraciət etmişdir.

“Zarınıc şikəstə”yə Şirvan mühitində həm də Bəylər şikəstəsi deyilir. Dövrünün bir çox aşığıları bu havanı oxumasına baxmayaraq, məhz Aşiq Bəylərin ifasında xüsusi rəğbət qazanmışdır. Heç də təsadüfi deyildir ki, hazırda aşığılar məhz Aşiq Bəylərin ifa üslubu ilə, poetik mətni onun oxuduğu sözlərə (Aşiq Abbas Tufarqanlının “Bu sabahları” qoşmasına) oxuyurlar:

Bir səda eşitdim canan elindən,
Oyandım yuxudan bu sabahları.
Bir cavab almadım yarın dilindən,
Görüm açılmasın bu sabahları.

“Zarınıc şikəstə” Şirvan mühitinin digər nümayəndələri – Aşiq Məmmədəğa Babayev, Aşiq Mahmud Niftəliyev, Aşiq Xanmusa Musayev, Aşiq Rza Məmmədov (Qobustanlı), Aşiq Ağamurad İsrəfilov, Aşiq Vüqar Niftəliyev, Aşiq İslam Məmmədov (Rzaoğlu), Aşiq Xamis Zaidovun (Xanısoğlu) da repertuarına daxil olmuş, bunlardan Aşiq Məmmədəğa və Aşiq İslam istisna olmaqla digərləri Aşiq Abbas Tufarqanlının qoşmasına müraciət etmişlər. Aşiq Ağamurad isə həmin qoşmaya oxuduğu “Zarınıc şikəstə”də II bənddən sonra bayatı əlavə edərək, sözün bədii məzmunu ilə melodiyanın təsirini daha da artırmağa nail olmuşdur. Aşığın poetik mətnə əlavə etdiyi bayatı, eləcə də melodiya olunan impovizələr klassik şəkildən fərqlənsə də, monotonluğu aradan qaldıraraq, havaya “rəng” qatmışdır. Bu baxımdan İ.Köçərlinin şikəstələrdə poetik mətn və musiqinin vəhdətindən bəhs etdiyi fikirlər aşığın addımının daha da təqdirəlayiq olduğunu sübut edir: “Şikəstələrdə poetik mətn və vokal melodiya biri digərini doğurur və inkişaf etdirir və hər iki faktor vahid kompozisiya quruluşunda birləşərək bir-birinə uyğunlaşır və bitkin, tam obraz yaradır...Bədii obrazın tam, ümumiləşdirilmiş surətdə açılması üçün bu iki tərəfin üzvi tabeliyi, birliyi əsas şərtlərdən biridir. Mətnə verilən poetik obraz bədii, emosionallıq cəhətdən, məhz musiqi ifadə vasitələri ilə hərtərəfli, bütün incəliklərinə qədər detallaşdıraraq dolğun, bitkin mənə alır” (5, 38).

Metroritmik baxımdan qarışıq bəhrli janr qrupuna aid olan “Zarınıc şikəstə”nin melodik xüsusiyyətləri də maraqlıdır. Havanın impovizasiya xüsusiyyətli vokal partiyası hər bir aşığın ifasında fərdi oxu üslubu ilə fərqlənmişdir. Onlar, ümumi quruluşu saxlamaqla havaya öz “nəfəsini” əlavə etmişlər. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, şikəstələr arasında ümumi cəhətlərin mövcudluğuna baxmayaraq, Aşiq Bəylərin səs yazısında “Zarınıc şikəstə” özünəməxsusluğu ilə seçilmiş, müasir dövrün aşığıları isə klassik ənənələrdən bir qədər uzaqlaşaraq, “Kəsmə şikəstə”nin elementlərinə meyl etmişlər. Deyilənləri daha çox instrumental hissələrdə və ritmik quruluşda hiss etmək mümkündür. “Zarınıc şikəstə”ni zərb alətində müşayiət edən klassik ritmik formul isə aşağıdakı kimidir:

“Zarını şikəstə” havası sazda “Baş kökdə” oxunub, bir çox şikəstələr kimi segah məqamına əsaslanır və solo balabançının ifasında eyni adlı muğamdan bir parça ilə başlanır (Aşiq Bəylərin ifasından əldə etdiyimiz nümunə texniki baxımdan natamam olduğu üçün, vokal hissədən başlanır. Digər varinatlarda isə ənənəvi ardıcılığa riayət olunmuşdur). Daha sonra aşiq saz alətilə, nağara və qoşa-nağara balabana qoşularaq instrumental hissəni ifa edir. Bu hissədə Şirvan aşiq mühtinin ifaçılıq ənənələri üçün xarakterik olaraq, əsas rol balabançıya verilir. Instrumental hissələr həm bəndlər arası, həm də iki melosətirdən sonra ifa edilir. İfaçının kiçik improvizələrinə baxmayaraq, onlar demək olar eynilik təşkil edir. Dəqiq metroritmə əsaslanan 4/4 ölçülü instrumental hissədən sonra, reçitativ-deklomasiyalı melodiya malik improvizasiya xüsusiyyətli vokal-instrumental hissə başlanır. Bu zaman balabançı məqamın mayə və istinad pərdələrində dəm saxlayaraq aşığı müşayiət edir. Aşiq Bəylərin yüksək tessiturada ifa etdiyi variantda reçitativlik özünü daha çox göstərir. Aşiq Ağamurad və Aşiq Vüqar isə nisbətən bəmdə oxuduqları üçün, pərdələr ətrafında daha çox gəzişmə edirlər. Havada ümumi inkişaf segah məqamı daxilində, “fis” mayə pərdəsi ətrafında baş verir. Mayə pərdəsindən başlanan melosətirlər əsas tonun kvintasına qədər yüksəlib, yuxarıdan pilləvari hərəkətlə, tam kadansla mayədə tamamlanır. Vokal partiyanın ümumi diapazonunu xalis kvarta intervalı təşkil edib, birinci bəndə uyğun period kiçik tersiya intervalından kənara çıxmır.

II və III bəndlərdə isə aşıq əsas tonun kvintası ətrafında gəzişməklə, əsas tonun kvintasının üst aparıcı tonuna da toxunur.

Aşığın əlavə etdiyi “ey”, “hey”, “ay belə”, “ceyran”, “ay aman” kimi nidalar hesabına melosətirlərdə hecaların sayı 11-dən 17-yə qədər dəyişir. Poetik mətndə əlavəsiz misraqırımı 6+5 kimi ayrılmışdır. Melopoetik əlavələrlə (“Neylək, aza qurban olduğum”, “A qadan aldığım”) oxunan improvizələr isə həm melodik xətti zənginləşdirir, həm də aşığın aid olduğu bölgənin dialektini göstərir. Maraqlıdır ki, aşıq melopoetik əlavələri bəndlərin sonunda əlavə etmişdir. Bu isə perioda əlavə kimi qeyd oluna bilər. Havanın ümumi quruluşuna nəzər saldıqda onun sərbəst improvizasiyalı olmasına baxmayaraq müəyyən qayda-qanun çərçivəsində inkişaf etdiyini görmək mümkündür. Belə ki, “Segah” muğamının “Mayə” şöbəindən səsələnən bir parça sanki müqəddimə kimi təqdim olunur. Girişdə və bəndlər arası səsələnən instrumental hissə refren rolunu oynayır. Vokal-instrumental hissələrin isə özünəməxsus inkişaf prinsipi vardır. Hər iki melosətirdən sonra instrumental hissələr səsələnir. Poetik mətnin üçüncü misrasına uyğun melosətir isə az fərqlə, iki dəfə variantlı şəkildə təkrarlanır: M(muğam) + İ (instr.) + V (vok.-inst – 2 melosətir) + İ (instr. – 8 xanə) + V (vok.-inst – 2 melosətir + əlavə melosətir) + İ (instr. – 8 xanə) + V (vok.-inst – 2 melosətir) + İ (instr. – 9 xanə) + V (vok.-inst – 2 melosətir + əlavə melosətir) + İ (instr. – 10 xanə) + V (vok.-inst – 1 melosətir) + İ (instr. – 5 xanə) + V (vok.-inst – 2 melosətir) + İ (instr. – 7 xanə) + V (vok.-inst – 1 melosətir) + İ (instr. – 4 xanə) + V (vok.-inst – 2 melosətir + 2 əlavə melosətir) + İ (instr. – 4 xanə) + V (vok.-inst – 1 melosətir + əlavə melosətir). Bu baxımdan havanın kompozisiyası rondo formasına uyğun gəlir.

Beləliklə, bütün bunlardan məlum olur ki, şikəstələrin daha çox yaranaraq yayıldığı Şirvan aşıq mühitində “Zarıncı şikəstə” havasının özünəməxsus rolu olmuşdur. Aşıqlar bu havaya həm dastan daxilində, həm də ənənəvi olaraq, əvvəldə - üçüncü ustadnamənin oxunmasında müraciət etmişlər. Havanın yaranması ilə bağlı dəqiq məlumat olmasa da, tarixi inkişaf prosesində daha əvvəllər də oxunaraq ustaddan şagirdə ötürüldüyü, Aşıq Bəylərin ifasında daha məşhurlaşdığını, müasir dövrdə isə Şirvan aşıqlarının reperuarında da yer aldığını izləmək mümkündür. Zamanla aşıqlar havaya ümumi qayda-qanun çərçivəsində improvizələrini əlavə etmiş, onu zənginləşdirmişlər. İstər klassik ifa variantında, istərsə də müasir aşıqların ifasında “Zarıncı şikəstə” bu havalar qrupu üçün xarakterik olan xüsusiyyətləri özündə ehtiva etmiş, eyni zamanda fərdi cəhətlərilə seçilmişdir. Bəzi ifa çətinliklərinə baxmayaraq, bu havanın qəlblərə yol tapması onun müasir dövrdə də sevilərək oxunmasına səbəb olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Bülbül. Seçilmiş məqalə və məruzələri. Bakı, 1968. 226 s.
2. Hacıbəyli Ü. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1985. 652 s.
3. Hüseynov R. Min ikinci gecə. Bakı, Işıq, 1988. 405 s.
4. Köçərli İ. Aşıq sənəti: musiqili-poetik janrlar. Bakı, 2010. 217 s.
5. Köçərli İ. Azərbaycan xalq musiqisi yaradıcılığında “Şikəstə”. Sənətsünəslıq namizədi alimlik dərəcəsi elmi adını almaq üçün təqdim olunan dissertasiya: 17.00.02. Bakı, 1994. 173 s.

**Azərbaycan Milli Konservatoriyasının
baş müəllimi, doktorant
E-mail: zulfuyye.86@mail.ru*

Zulfiyya Huseynova

“ZARINCHI SHIKESTA” SONG OF SHIRVAN ASHUGS

The article investigates the “Zarinchi Shikesta” song belonging environment Shirvan Ashugs. The position of this song in the work of Ashugs is discussed, its place in the sagas is mentioned, and some stylistic features are considered. This example, analyzed by the author by copying notes from the speech of Ashug Beylar Gadirov, was compared with the performance of other Ashugs, poetic, momentary and melodic, as well as rhythmic features were analyzed. As a result, the peculiarities of the shikesta genre (oriental melody) and the individual stylistic features of this song were revealed.

Keywords: *Zarinchi, shikesta, ashug, song, Shirvan ashug atmosphere*

Зульфия Гусейнова

«ЗАРИНЧИ ШИКЕСТА» ПЕСНЯ ШИРВАНСКИХ АШУГОВ

В статье исследуется «Заринчи Шикеста» песня, принадлежащая среде Ширванских Ашугов. Обсуждается положение этой песни в творчестве ашугов, упоминается его место в сагах, рассматриваются некоторые стилистические особенности. Этот пример, проанализированный автором путем копирования нот из выступления Ашуга Бейлара Гадирова, сравнивался с исполнением других ашугов, анализировались поэтические, моментальные и мелодические, а также ритмические особенности. В результате были выявлены особенности жанра шикеста (восточная мелодия) и индивидуальные стилистические особенности этой песни.

Ключевые слова: *Заринчи, шикеста, ашуг, песня, Ашугская среда Ширвана*

(AMEA-nın müxbir üzvü İnarə Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 18.08.2021

Son variant 05.09.2021